

SÜNBUZADE VEHBI

— Önce bir kaç söz —

XIX ncı asra girerken ve girdikten sonra, edebiyatımızın en büyük şöhreti Sünbülzade Vehbi Efendi idi. Ziya Paşa'nın „Benzer kokusuz güle cebelde“ demesi meslek müntesipleri arasında onu daima yavan, soğuk şeyler yazar bir geveze olarak telâkki ettirmiştir. Halbuki hakikat böyle değildir. Çağdaşları ona „Müntehab-ı mecmua-ı şuara“ „Sahib i Divan-ı memleket-i bülega“ vasıflarını verdikleri gibi Üçüncü Sultan Selim asrında da eserlerinin „Cümle indinde muteber ve birer yadigâr-ı makbul ve bergüzar-ı müftehar“ olduğunu haber veriyorlar. Zevk ve tenkit âleminde, gönül kimi severse, güzel odur diyebiliriz; fakat devrinde ve devrinden sonra uzun yıllar bütün edebî mahfillerde, hattâ tedris sahasında, mühim mevki kazanmış olan bir adama, edebiyat tarihiyle uğraşanlar lâkayıt kalamazlar. Çünkü onlar bir münekkit gibi *sübjektif* hareket edememek zorundadırlar. Bir devir esnasında bir edebî zümreyi meşgul eden muharrir ve eser, edebiyat tarihçisi için ihmale uğrayamaz. Bir münekkit falan devirde yetişmiş ve çağdaşlarından filân adam kadar şöhret kazanamamış bir şairi, kendi zevkine uyarak, ötekine üstün tutabilir, hattâ ötekinin buna nazaran kazandığı rağbeti haksız görebilir. Fakat edebiyat tarihçisi böyle bir iddiada bulunmamak gerektir. O, bir şair, bir eser hakkındaki ummî rağbet ve hükümleri red değil, izah etmeğe mecburdur.

Kaldı ki, Sünbülzade Vehbi, son zamanlarda zannedildiği gibi, kupkuru bir adam da değildir. Zevk sahipleri tarafından beğenilecek pek çok güzel ve üstadane şiirleri vardır. Bir şairi, bir muharriri ve onun eserini daha iyi ve daha içten anlatacak unsur biyografik malûmattır. Yazık ki bizde öteden beri bu unsura kıymet verilmemiştir. Şuara tezkereleri, tarihler, bahsettikleri adamlar hakkında çok basit ve onların iç âlemlerini gösterebilmekten uzak malûmat verirler. Bir edebî eser, bir şahsın ve aynı zamanda bir muhitin malıdır. Bir edebî metnin iç dünyasına girebilmek için, sahibini ve zamanını iyiden iyiye tanımak iktiza eder. Bir şiir, hangi ruhî hâletin hangi ilcalara cev-

bidir, bunu keşfedebilmemiz zaruridir. İşte, biyografi memleketimizde pek cılız kaldığı için, biz biyografik hakikatleri gene bir şairin kendi eserlerinden çıkarmağa mahkûmuz demektir. Nitekim Sümbülzade için böyle hareket ettik, şu etüdümüz meydana geldi.

*
* *
*

Şanizade'nin ve ondan naklen Cevdet Paşa'nın ifadelerine göre; 1809 yılı nişanının 29 uncu cumartesi günü (14 rebiul'evvel 1224) vefat ettiği zaman, yaşı doksanı geçmiş bulunuyordu; bu tahmine göre, şair her halde 1719 (1134) den önce doğmuş olmalıdır¹.

Vehbi, Mar'aş'ın „ilm ü irfan ile maruf Sümbülzade ailesinden memleketinde âlim ve şair olarak tanınmış Reşit Efendi“ namında birinin oğludur². Önce Mar'aş'ta beldenin mümtaz ulemasından tahsil görmüştür. Kendisi Divan'ında gençliğini şöyle anlatıyor :

¹ Şairin *Tuhfe*'sini şerheden Elbisatlı Hayati Efendi, Vehbi'nin asıl adının Mehmed olduğunu söyledikten sonra, Vehbi mahlesinin, şöyle bir sebeple babası tarafından verildiğini kendisinden naklen hikâye eder: Üçüncü Sultan Ahmed asrı şairlerinden Seyyid Vehbi Haleb Kadısı iken Sümbülzade'nin babası Reşid Efendi, naiplik ve kâhyalığında bulunuyormuş. Bu aralık Sümbülzade'nin doğduğu haberi gelmiş. Seyyid Vehbi „Reşid Efendi, adım zamanla unutulacak, doğan çocuğuna benim mahlâsımı ver demiş. Seyyid Vehbi 1147 (1734)'de Haleb Kadısı idi. Sümbülzade o tarihte doğsa idi; öldüğü zaman ancak 77 yaşında olması iktiza ederdi. Halbuki Rados Kadılığına tayin edilmesi münasebetiyle Şeyhülislâm Kâmil Efendiye takdim ettiği manzum teşekkürnamesinde yaşının „yetmişe yetmiş“ olduğundan bahseder: 1203(1788). Bu tarihte 70 yaşında olan bir adam, 1224'de öldüğü vakit 91 yaşını bulur ki, bu, şanizadeyle Cevdet Paşa'nın kaytlerine uygundur. Şu hesapça Hayati Efendi'nin anlattıklarında bir zühul olduğu kendiliğinden meydana çıkıyor. Seyyid Vehbi'nin daha-önce - takriben 1133-1134 yıllarında - Hale'te Niyabetle bulunduğunu Nevşehirli İbrahim Paşaya takdim ettiği manzum bir veda'na'meyle biliyoruz. Bu, Hayati Efendi'ni anlattıklarına tarihen de uyuyor. Reşid Efendi'nin, Seyyid Vehbi'ye bu niyabet esnasında da refakat etmesi ihtimali vardır. Yukarıda kaydettiğimiz doğum hadisesi de bu tarihte vukubulmuş olsa gerektir.

² Gene Hayati Efendi'nin ifadesine göre, Vehbi'nin büyük babası Mehmed Efendi „El-Eşbah ve'n-Nezarir'in Fenn-i Evvel'ini şerh ve ismini Tevlik - ul İlâh deyü vazı“ etmiştir. Keşf-üz Zunn'a zeyl yazan Bağdadlı İsmail Paşa İzah-ül Meknun'unda bu eser, Vehbi'nin kendisine mal ediyorki yanlıştır. Bursalı Tahir Bey Sümbülzade'den bahsederken „Büyük Babası Maraş Müftisi Mehmed Efendi füzalâdan bir zattır“ dedikten sonra bu eserden başka Nur-ül Ayn ve Kitab-üt Tenzilat adlı iki eserini daha sayıyor, Hayati Efendi Vehbi'nin soyundan „Hâlâ nesepleri Medine-i Maraş'ta müfti olur zatlardır,“ diye bahsetmektedir. *Tuhfe Şerhi* sayfa 63. *Tuhfe*'yi meşhur Lebip Efendi'de Şerhetmiştir ki o da matbudur.

*Süluk ettim reh-i ecdada ben de
 Hünermenîdana oldum yani bende
 Olup hahişger-i kesb-i maarif
 Cihanda etmedim meyl-i zeharif
 Nükud-ı ömrü sarfettim kemale
 Bilip râcîh meta-ı ilmi male
 İştsem kande bir üstad-ı kâmil
 Olurdum dersine elbette dahil
 Siyahat eyleyip vâfir diyarı
 Arardım ehl-i ilm-i namdarı
 Kemal i şevkile ashab-ı fazla
 Karin oldum niçe erbab-ı fazla
 Bulup serçeşme-i feyz-i fünunu
 Su gibi ezber ettim çok mütunu
 Kitap olmuştu âlemde enisim
 Hemen bahs-i ulûm oldu celisim
 Alıp üstâddan izn ü düayı
 Okuttum niçe ders-i müntehayı
 Veli emr-i maaş oldu zaruri
 Sebep terk etmeğe ders ü huzuru
 Gehi hâkim olup bâzı bilâda
 Şeriat üzre hükm ettim ibade
 Olup geh zümere-i küttabı dahil
 Dedi ehl-i kalem münşi i kâmil..*

Filvaki memleketinde iyi bir tahsil gördükten sonra, İstanbul'a gelmiş, devrin „rical ve kibarına“ kasideler, tarihler sunarak kendisini tanıtmış, „güç halle Rumeli kaleminden Kadılık meslekine“ girebilmiştir. İlmi ve kalemi, akranına nisbetle çok kuvvetli olduğu için, devrinin ricali, bâzı mühür müsveddeleri ona kaleme aldırıldılar, hattâ bir kaç defa „Name-i Humayun“ bile yazdırdılar. Bu suretle vüzera arasında tanıldı. Üçüncü Sultan Mustafa asrında en nüfuzlu adamlardan Yenişehirli Osman Efendiyle. Reisülküttap İsmail Raif Bey, kadirşinas zatlardı. Şairi himaye ettiler, meziyyetlerini Padişaha bildirdiler; Kadılıktan Hâcegânlığa geçirildi, kendisini zaruretten kurtaracak kadar bol maaşlı vazifelerle kayrıldı. Bu esnada artık meşhur olmuştu. Vehbi hayatının bu devresini şöyle anlatıyor:

*Ne hâcet kendimi medh ü senâya
Cihan şahit iken bu müddeaya
Veli züll etmeyip arz ı suhande
Rezalet vermedim tab-ı bülende
Esafilden edip ümmid-i ihsan
Kemali kılmadım mayub-ı noksan
Beli cem'etmedim mal-i fıravan
Gına-yı kalb verdi Rabb-ı Mennan
Kaside verdiğim Erkân-ı Fehham
Şehensah ü Vezir ü Şeyhül'islâm
Dahi vasfeyledim bir kaç kibarı
Kibar amma kibarın nâmdarı...*

Vehbi bu iddialarında haklıdır. İlerde göstereceğimiz üzere, şahsındaki yeğâne kusuru kadınlara düşkünlüğüdür. Zamanında kaside yazıp caize almak aslâ ayıp sayılmadığı, hele devrinde en yüksek şöhreti kazandığı halde fazla arsızlık etmemiş, iddia ettiği gibi:

*Yakışmaz şaire vâdi-i cerrar
Budur erbab-ı tab'a pek büyük ar⁴*

kanaatinde bir adam olduğunu isbat etmiştir. Şu sözlerine sadık kaldığı söylenebilir:

*Cihanda vermedim bir ferde siklet
Edip eş'ar ile iş'ar-ı külfet
Ne gûne nazm-i rengin etsem inşad
Safa-yı ruh için eylerdim irad...*

Edebiyat tarihine dair yazılmış bazı kitaplar onun „ahlakan mütereddi“ olduğundan bahsederler. Birbirinden kopya suretiyle kaleme alınan bu gibi eserler tereddi saydıkları halin ne olduğunu izah etme-

⁴ Vehbi'ye hayli zaman kâhyalık eden, hayatında, hattâ hastalığında yanından ayrılmayan, ölümünde bile kabir refiki olan meşhur tarihçi ve hezzal Sururi, Vehbi'yi tehzil için hiç bir fırsatı kaçırmamıştır. Nitekim şairin bu iddiasına karşı da şu kit'ayı yazmıştır:

*Gayri şair gibi sâil değilim ben dersin
Vehbiyâ bihüde-güftar değilsin' de nesin
Her kasidende sözü cerre edersin münce
Hey dilenci gidi cerrâr değilsin de nesin*

dikleri için onları okumakla iktifa edenler nazarında Sünbülzade'nin her noktadan ahlâksız sayılmak ihtimali vardır. Hayatından uzun uzadıya bahsedeceğimiz bu adam, sadece kadınlara fazla düşkün olmakla muatap olabilir⁵. Tarih onu rüşvetle, haksız işler yapmakla itham etmiyor. Bil'akis Vehbi yaşadığı müzmahil asrın şenialarını pervasızca teşhir etmiştir:

*Bîçare sana müftüne mansıp mı verirler
Serraf ile kavül etmiyicek ahz u atâya.
Hep rüşvet ile eylediler devleti berbat
Bak şu ulemaya, vükelâya, vüzereya...*

Kasidelerinde, gazellerinde, oğluna nâsihat kılıklı kaleme aldığı Lûtfiye'sinde böyle zamanını tenkit eden cesurane bir çok parçalara tesadüf edilir.

Birinci Abdülhamid'in ilk saltanat yıllarında Zend Kerim Han adlı bir İran Sergerdesi Türkiye hududu civarında fermanferma olmağa başlamıştı. Cevdet Tarihinde-cilt I, sayfa 121 den itibaren tafsil edildiği üzere, hemen bütün İran'a hâkim olan Kerim Han, Osmanlı Devletiyle hoş geçiniyordu. Fakat Bağdad Valisi Ömer Paşa'nın idaresizliği yüzünden, sergerde işi azıttı, Basra ve Bağdad taraflarına tarruza başladı. Türkiye'nin başında büyük gâileler vardı. Babiâli yemiden bir de İran meselesi çıkarmak istemiyordu; bu aralık Kerim Han-

⁵ Vehbi'nin bu ibtilâsını, muzip Sururi bir çok hezliyle teşhir etmiştir. Bunlardan ehvencesi şu kit'asıdır :

*Taze kızlarla şimdi Vehbi-i pîr
Sarfedip ayş u işrete parasın
Dest ile gâvur gidi döküyor
Ak sakal üstüne papaz karasın.*

Bizzat şair, bu düşkünlüğünü inkâr etmiyerek „Sevk-engiz“ inde şunları yazıyor :

*Şuh-ı nevhat gibidir her divan
Oldu Şirazesî hatt-ı hüban
Hayf ancak iki rüşva-yı kadîm
Biri bu nazmı yazan bir de Nedim
Şirini zên gibi etti medhul
Oldu güftarları namakbul.*

dan „Devlet i Aliye aleyhine bir hareketi olmayıp ancak Omer Paşadan şikâyeti olduğuna dair“ mektup geldi. Bu 1189 yani 1775 yılına müsadifti. Nihayet İran'a, farisiye hakkıyla aşına bir elçi gönderilmek kararlaştı. Sünbülzade'nin bu husustaki liyakatini bilenler onu tavsiye ettiler. Vehbi Efendi, Debdebe ve daratla yola çıktı. Kendi kıyafetini, ve Kerim Hanın Padişahın namesini nasıl aldığını bizzat şöyle tasvir ediyor :

*Mübarek nâme-i nâmi ile Şiraz'a azmettim
Acep şiraze-bend oldun o evrak-ı perişana
Nümayan idi etvarımda şan u şevket i Devlet
Mesul-i bîmbahaba eyledim nezd-i Kerim Han'a
Horasanî serimde, ferve-i semmur düşümde
Yedimde ser beraber nâme-i mergub-ı Şahane
Kıyamen aldı tazim ile öptü koydu baş üzre
Hümay-i izzet ü rif'at serinde eyledi lâne
İşaret etti üç def'a kuuda pîşgâhında
Oturdum ben de şan-ı Devletim üzre vakurane
Seraser oldu erkân-ı Acem dembeste vü hayran
Bakup geh zinet-i destara, geh üslûb-ı erkâna
Zeban-ı farisî birle edince pürsiş-i hâtır
Cevabında tevekkuf etmedim aslâ hakîmane
Kemal-i satvetin izhar edip hâl ü mekalimle
Tezelzül eyledim ilka kulûb-ı ehl-i udvaa...*

O zamanın hükmünce elçiler daimî olmazdı. Vehbi de vazifesini ifa ettikten sonra Bağdada döndü. İran ile çıkan hadiselerin müsebbibi Bağdad Valisi Ömer Paşa olduğuna kanaat getirdi, bu hususu Babı-ali'ye yazdı. Ömer Paşa Vehbi'nin, kendi aleyhine harekete geçtiğini öğrenince „Vehbi Efendi esasen Kerim Hanın meclûbuydu. Devletin menfaatini onun dostluğuna feda etti. Yolda ve İran'da türlü türlü rezaletler yaptı. İçti, zinakârlıklar etti. Bir elçiye yakışmıyacak hareketlerle Acemlere rezil oldu.“ diye İstanbul'a müzevvirane mektuplar uçurdu⁶. Birinci Abdülhamid, Sünbülzade hakkında ateş püs-

⁶ Bundan önce de işaret ettiğimiz gibi Vehbi zevkına düşkün bir adamdı. İçki ve kadın hususlarında zâfı vardı. İran elçiliği esnasında yazdığı bir manzumede bu ruhî temayüünü itiraf ediyor:

*Bahşeyledim İran'ı ben Hal-i ruh-ı cananeye
Şiraz u Keşmir ü Hutun olsun feda bir daneye*

diye başlayan bu gazel tipik ve pitoresk'tir. Bir kaç beytini daha alıyorum :

gürdü. Şairi idam etmek için yola mübaşir çıkarıldı. Bunu işiten Yenışehirli Osman Efendi ile İsmail Raif Bey - ki yukarıda kaydettiğimiz üzere Vehbi'nin hâmleriydi - kendisine gizlice bir mektup yazdılar. Bu mektubumuzu alır almaz maiyetinizden kimseye haber vermeksizin kıyafetinizi değiştirin, Üsküdar'a gelin, bize de gene gizlice haber gönderin diye tenbih ettiler. Mübaşir Bağdad'a varmadan mektubu götüren tatar, yani postacı-yetişti. Şair, eşyasını kâhyasına bıraktı; başına bir tatar kalpağı geçirdi; Üsküdar'a canını dar attı. Hâmlerine haber ulaştırdı. Onların tensibiyle bir kaside kaleme aldı. Tannane adıyla şöhret bulan bu kaside Osman Efendi ve İsmail Raif Bey vasıtalarıyla Padişah'a takdim edildi. Abdülhamid pek beğendi, affetti. Vehbi kellesini kurtarmış oldu; fakat hayli müddet menkûp kaldı, nihayet Hâcegânlıktan vaz geçti, gene eski meslekine, yani ilmiye tarikına döndü. Tezkere sahibi Fati Efendi şairin bu elçilik işini üçüncü Selim asrına atfeder ki yanlıştır. Yukarıda münasebetle bir kaç beytini naklettiğimiz Tannane kasidesi manzum bir Sefaretname hükmündedir. Şair:

*Tanın-endaz ı âfak oldu böyle sıyt-ı irfanım
Sezâdır nam-ı mergub-i kasidem olsa Tannane*

beytiyle eserine niçin bu namı verdiğini anlatmış oluyor. İran dönüşü Sadrazam Derviş Mehmed Paşa'ya da bir kaside sunmuştur. Bu kasideye zeyl olarak yazdığı manzumede „Mukabele-i Suvari ve Piyade“ mansıplarından biriyle taltif edilmesini istedi; muteakiben Sadrazam Darendeli Mehmed Paşaya hitaben kaleme aldığı kasidenin

*Gerçi Irak u İsfahan olmuş makam-ı aşukan
Huban-ı Azerbâycan pek aşına bikâneye
Seyrettim İsfahan'ını, çok sürmeli hübanını
Sad âfet-i Kâşan'ını celbeyledim kâşaneye
Devreylemekte cam-ı Cem, bu keyfile gamdan da gam
Raks-ı cevanar-ı Acem cüşüş verir mestâneye
Giysuları sünbül gibi, ruhları açmış gül gibi
Aşıkları bülbül gibi âteş bıraksun lâneye
Ey şâh-ı iklim-i cemel çün elçiye yoktur zeval
Vehbi edür fikr-i vieal emrin ne ol ferzaneye*

ifadesinden anlaşılıyor ki Derviş Mehmed Paşa, şairin isteğine al-dırmamıştır:

*Beni dilriş eden derviştir şefkatlü Sultanım
Çıkardı üstüne halkın bir iki taze oğlanı
Kabâ-yı cahımı hem dâş - ı kirpasiye giydirdi
Hemen farketmeyip kirpas ile kâlâ-yi irfanı*

beyitleri bunu anlatıyor. Gene bu kasideden öğreniyoruz ki, İran'a giderken borca girmiş, kendisine ve maiyetine üst baş tedarik etmiş, dönünce borçlarını ödeyememiş, aldıklarını yok bahasına tüccara iadeye mecbur olmuştur. İşte böylece başına gelen felâketleri sayıp döndükten sonra „Vezaret rütbesi ihsan olursa istemem“ diyor. Ve tekrar Kadı-lığa dönmek ricasında bulunuyor. Bu aralık Sadriazamlar sık sık değişi-yordu. Vehbi hepsine derdini anlatmak istedi. Fakat Divanındaki ka-sidelerden istidlâl ediyor ki, bunların içinde, onun derdine çare bu-lan, Meşhur Halil Hamid Paşa'dır. Paşa'ya bir kaç manzume sunmuş ve gördüğü iltifattan, dolayı teşekkür etmiştir. Bakınız Halil Hamid Paşaya hitaben kaleme aldığı şu beyitler ne kadar içli, ne kadar acıklıdır..

*Sanma ancak bana bu dide-i giryan ağlar
Derdimi yazdığı demde kalemın kan ağlar
Tıfl-ı bivaye-i dil giryesin artırmadadır
Âleme geldiğine oldu peşiman, ağlar
Bikesim öyle ki bu hâl-i garibim görse
Kendi derdin unutup bana yetiman ağlar
Pençe-i hâr - ı sitemde görelî damenimi
Çeşm-i şebnemle benimçin gül-i handan ağlar...⁶*

Anlaşılan Paşa nihayet şairle alâkadar olmuş, onu sefaletten kurtar-mıştır ki, Vehbi bir kasidesinde Paşa'ya şöyle hitap ediyor:

⁶ Atâ Bey, Enderun Tarih'inde (c. 4, s. 249) Fazıl'ın, İzzet Mollanın iki parçasıyla bu manzumesini Üçüncü Selim'in bir gazeline nazire olarak gösterir. Vehbi'nin manzumeyi 1197—1199 yılları arasında, yani Birinci Sultan Hamid dev-rinde yazmıştır. Bu itibarla Sultan Selim'e nazire olamayacağı derkâdır. Fazıl'ın manzumesi kafiye ve redifte müşterekse de, vezni ayrı olduğu için, o da tabiatıyla nazire sayılamaz. [Fazıl'ın uzun bir kaside olan manzumesini Atâ Bey, tarihine çok eksik ve karışık almıştır.] İzzet Molla'nın gazeli nazire sayılabilir. Üçüncü Sultan Selimin gazeli gene dördüncü cildin 70—71 inci sayfalarındadır.

*Sen ey mihr-i sipihr i kâmrânî eyledin hemser
Ser-i Hurşid ile bu zerre i nâçiz ü nâçarı
Hücum:ı gam telef eylerdi bu neomid-i nâkâmı
Telâfi etmese lütfun cefa-yi çarh-i gaddarı
Şikâyet eylemem şimdengiru baht-ı zebunumdan
Getirmem hâtıra cevri sipihr-i nâ behencarı ..*

Divanındaki muhtelif manzumelerinden istidlâl ediyoruz ki, Vehbi İrandan döndükten sonra, kellesini kurtarabilmekle beraber yıllarca zarurette kalmıştır. Halil Hamid Paşa'nın sadareti 1197 (1782) yılına tesadüf eder. Halbuki Şair İran elçiliğinden 1190 (1776) da dönmüştü. Demek oluyor ki, altı yedi yıl :

*Berk-ı Kühsarı dahi Nâle-i germim eritip
Yüreği taştan iken kûh-i girancan ağlar*

beytine masadak olarak hâline dağlar taşlar ağlamıştır: Vehbi, bu müddet esnasında, gelen geçen Şeyhülislâmlara da derdini anlatmağa çabalamıştır: Pîrizade Osman Sahib, Vassafzade Mehmed Esad, Es'adzade Mehmed Şerif Efendilere sunduğu kasideler bunu isbat ediyor. Meselâ bir ramazan tebriki vesilesile Şerif Efendiye takdim ettiği uzun kasidenin sonunda şunları söylüyor:

*Hünerim şîrile inşaya değildir maksur
Davi-i danîşe ancak suhanımdır bürhan
Âr u haclet çekerim Vehbi-i şair deseler
Kesb ü tahsil-i fûnun etmişiken niçe zaman
İmtihan eyle huzurunda bilinsin kadrîm
Mükrem olmazsam Efendim olayım bari mühan⁷
Oldu bu nimet-i danîş sebeb-i hırmanım
Beni hazmetmedi bir dürlü gûruh-ı ihvan
Ben çekip rûzi-i yegruze için çille-i gam
Gayriler Kadı i Siruz olalar tafra-künan....*

Gene bu aralık devrin Reisül'küttabı olan meşhur Atıfzade Ömer Vahid Efendiye de bir bahariye sunmuştur ki, şu beyitleri dikkate değer:

*Varup huzuruna hâlim ifade eylerdim.
Ne çare kalmadı vallâhi esb ü hizmetkâr*

⁷ Mühan (f.): Zelil.

*Bu ye's ü hayret ile bimecal olup kaldım
Derun - ı - hanede manend - i sûret - i divar*

*Hazâr gıbtâ o vaktin zuhanveranına kim
Nedim'e mâil olup derdi bir peri - ruhsar
„Nedim namına bir şair i cihan var imiş
Kemend - i zülfüme düşsün ilâhi ol tarvar”⁸
Ne pir - i meykede ne tazeler alır gazeli
Zemanenin hüneri şimdi dirhem ü dinar*

*Kibar - ı Devlet'e damad - ı muhterem değilim
Bana güzel görünür bıkır - i fikr - i şirinkâr ..*

Gene bu esnadadır ki, devrin büyükleri tarafından şaire karşı gösterilen kayıtsızlık ona münfeilâne, fakat güzel bir manzume ilham etmiştir:

*Mest - i aşkız böyle bihuşanedir etvarımız
Nâre - i mestanedir gülbang - i istiğfarımız*

diye başlayan bu şiirinde şu beyitler onun ruhî hâletini pek zarîfâne ifade ediyor:

*Öyle cûş ettirdi keyfi sağar - i lebrîz kim
Kâse - i çarha sığışmaz neş'e - i serşarımız
Bang - i nûşânûşla aheng edince cünbüşe
Rakseder zevk u safadan sûre ti divarımız
Sürhî - i haclet çeker mi rind - i istigna - pesend
Reng - i sahbâdır bizim gülgüne - i ruhsarımız
Can verir bir bûse - i meygûn - ı la' - l - i dilbere
Çekmeyip nâz - ı Mesih'a'yi dahi bimarımız..*

*
* *

Memleketine ihanet ettiği için Kırım'dan firara mecbur kalan Şahin Giray, Rusların yardımıyla tekrar oraya dönmüş, güya istiklâl kazanan Kırım'a Han olmuştu. 1196 (1781) de kalk ayaklandı, haini memleketlerinden tarteddiler. Şahin Giray, bir müddet Rusların yardımıyla orada burada yaşadı, dört yıl sonra Ruslar

⁸ Nedim Divanında bu kelime *ayyar* dır.

kendisinden yüz çevirdiler, o da naçar Türkiye'ye iltica etti (1201: 1786). Hükümet kendisini Rados'a sürdü, arkasından da idam fermanı gönderildi. İşte o esnada Sünbülzade Rados'ta Kadı bulunuyordu. İdam işine hittabi o memur oldu. Vazifesini yaptıktan sonra Pağışah'a, yani Birinci Abdülhamid'e bir kaside sundu. Tayyare unvaniyle şöhret bulan bu uzun manzume şahin Giray'ın nasıl katledildiğine dair bir tarihi vesika hükmündedir: şahin Giray Rados'a gelince bir bağda ikamet etmek istemiş, fakat memleketin Kadısı olan Sünbülzade, onu yakalayarak kalebind etmiş, anlaşılan şahin Giray buradan haçarak Fransız konsolosuna sığınıp kıyafet değiştirmiş, belki kaçmak istemiş. Vehbi derhal konsoloshaneyi muhasara etmiş, kendisine önce teslim olması için hayli dil dökmüş, fakat o temerrüt edince binanın karşısına yedi konarlık bir top getirtmiş şahin Giray işin dehşetini anlayarak „Aman merhamet edin“ diye ağlaya ağlaya teslim olmuş. Tekrar kaleye tıkmışlar. Biraz sonra da idam edilmiş.... şair kasesine *Tayyare* adını vermesinin sebebini řu beyitle ifade ediyor:

*Sezadır vasf-ı şahide bu nazma dense tayyare
Ki böyle kuş dilince eyledim tabir ü tezkârı*

Rados'tan sonra⁹ Sünbülzadey'i Eski Zağra Kadısı buluyoruz. Onu buraya gönderen, şeyhülişlâm Kâmil Efendi'dir (1203: 1788). Teşekkür için Kâmil Efendi'ye takdim ettiği kaside de diyor ki:

*Yetmiş yetmiş bu sinn ü sâlde bu hâlde
Üstüne etfal çıkmak lâıık ü ihrâ mıdır
Bu emekdarı senâ zeylinde şah-ı âleme
Söyledin kim devletin şayeste-i ikramıdır
Safha-i âmâlîme Hatt-ı Hümayun çektirip
Destime sundun, dedin, ol Pağışahın' amıdır....*

⁹ Vehbi, Rados'u mizacına pek uygun bulmuştur. Orasını tasvir yollu kaleme aldığı manzumede şöyle söylüyor:

*Nice zevk olmaya bu řehr-i behiř-âsâda
Arasa mislini âdem bulamaz dünyada
Duhter-ı rezmi diler muğbeçe mi ister dil
Cümle esbab-ı safa madde vü ner amade¹⁰
Koca desti ile bade getirir destaviz
Ne zaman pir-i mugan gelse mübarekbad'a...*

¹⁰ Madde (f.) diři - Ner (f.) erkek.

Bu aralık Birinçi Sultan Abdülhamid ölmüş, yerine Üçüncü Selim geçmişti. Yeni hükümdarın doğduğuna vaktiyle kasideler yazan ihtiyar şair bu defa da cülüsünü kutlayarak uzun kasideler gönderdi. Sultan Selim güzel san'atlara teveccühü olan bir adamdı. Vehbi onun asrında refaha ermiş, şöhretini çoğaltmıştır. Fakat ilk yıllarda gene bir sarsıntıya uğradı. Kendi iddiasına göre eski Zağra'da bulunan Tatarlar, Şahin Giray'ın itikamını almak için, mahkemeyi bastılar, „postunu çıkardılar“, nesi var, nesi yok yağma ettiler. Hükümdara gönderdiği manzum şikâyetnamede:

*Bu kadar âteş-i derd ü gama dâş olmuş mu
Nâr-ı Nemrud'a düşünce acaba İbrahim
Çekmedi vak'a-i Kibî' de bu rütbe havfı
Kavm - i Fir'avn'ın elinden dahi Musa-yi Kelim
Bana ettiklerini etmedi İsa'ya Yehud
Çıktı eflâke figanım bilir ol Rabb-i Alim
Peder-i Piri Tatar kurdu helâk etti deyü
Kanlar ağılattılar etfalime manend-i yetim
Kâ'be-i kalbimi Haccac-ı sitem yıktı meded
Kıl o viraneyi lûtf ile Efendim termim
Ne revadır ki zamanında aman Hünkârım
Ola pamal-i erazil bu emekdar-ı kadim...*

Kendisine kâhyalık eden Meşhur Süruri, *Hezliyat*'ında bu vak'aya büsbütün başka sebeplere istinat ettiriyor; her vesileden istifade ederek Vehbi'yi daima tehzil ettiği için sözlerine ne derecede itimat edilebileceği teemmüle değer. Her ne hal ise, Süruri'nin iddiasına göre Eski Zağra da yapmadığı zulüm kalmamıştı, karnını yetim maliyle doyururdu, bir çok bigünahın canını yakmış, kadın erkek namus erbabı onun himayesine mazhar olamamıştır. Gözü kör, kulağı sağır olduğu için, kendi aybını görmez, edilen nasihatleri de işitmezdi. Gayet gevezeydi, kısa bir sözü uzatır dururdu. Zil zurna sarhoş gezerdi. Heceivlerinin mümkün mertebe yazılabileceklerinden bir kaç beyti kaydedelim:

*Memleket çok zarara uğrar idi
Olamsaydı gidinin vakti kalil
Altı ayda dönüp altı üste
Hâlden hâli olundu tahvil
Moskof'u davet ederdi dinsiz
Mansıbı olsa idi İbrail*

*Bînemaz olmak ile kaldırdı
 Bu kazadan berekâtı o bahil
 Kethuda kendisi, nâib kendi
 Kimseyi kılmaz umurunda vekil
 Kastı kavurdu çalar kahve deyü
 Kahvecisin döğüp etti tezlil
 Hercümerç etti vekil-i harcı
 Eylesin masraftı yâni taklil
 Sebzevatı eteğiyle taşıtıp
 Almadı ana bir eski zenbil
 Neyleyim gözlüler ol kör yılanı
 Öldürüp bulmadılar ecr-i cezil*

Bu vak'a esnasında halk, Vehbi'yi hapsedmişti. Süruri de beraberdi. Fskat o biraz sonra bırakıldı. Hezilci bunu şöyle bir kıt'a ile anlatıyor:

*Kodılar habse sizinle beni de'ey Vehbi
 Ağlaştırdık silerek çeşmimizi yağlık ile
 Çünkü yoktur günehim işte vilâyetli beni
 Geldi kurtarmağa siz bunda kalın sağlık ile...*

Bu kadar gürültüden sonra Sünbülzade tabiatıyla azledildi: (1204:1789) Fakat, yeni Padişah, yani Üçüncü Selim, yukarda da söylediğimiz gibi, güzel san'atlara ve mensuplarına müteveccih olduğu için şairi açıkta bırakmadı. Devrin vak'anüvisi Şanizade, Sultan Selim'in şairi her mevsimde kendi elbiselerinden boğçalar ve türlü türlü insanlar göndererek taltif ettiğini kaydediyor. Bundan sonra Vehbi'yi, Manisa, Manastır kadılıklarında görüyoruz. Süruri bu münasebetlerle de eski arkadaşının aleyhinde manzumeler yazmıştır. Bunların birisini alalım:

*Reaya vermiş istimdad ile patrika tarihin
 Meded oldu Manastır Piskaposu Vehbi-i Bednam(1211:)*

Süleyman Faik Efendi'nin Vehbi hakkında kaydettiği bir fıkradan istidlâl ediyoruz ki, Manastır kadılığı onun belki son memuriyeti olmuştur. Çünkü, Eksi Zağra'ya tayin edildiği zaman, yaşının yetmiş yetmiş olduğunu, yukarda naklettiğimiz bir manzumesinde ihsas etmişti. O halde Manastır kadılığı esnasında seksene yaklaştığı anlaşılıyor. Süleyman Faik Efendi ise, mecmuasında „Vehbi Efendi

Merhum, sekseni mütecaviz olduğu halde, cünun getirip gözleri alıt olup yedi sene mikdarı alilen esir-i firaş olarak sonra bir mikdar aklı başına gelip o halde vefat etmiştir.“ diyor. Gene Faik Efendi-nin anlattığına göre, Vehbi bu hâle uğramadan üç gün evvel tanıdıklarına bir ziyafet çekiyor. Münasebet getirerek diyor ki „-Ben vaktiyle tıp okudum, vücudumda öyle bir şey duyuyorum ki, bu, benim ya birden bire öleceğime, yahut delireceğime, veyahut kör olacağıma alâmettir. Hangisi mukadderse, hakkınızı helâl edin, günahım çoktur. Fakat kavi müslümanım...“ Vehbi delirdikten bir müddet sonra biraz aklı başına gelmiştir. Bir gün mahut Süruri ile Şair Ayni, ve bir iki tanıdığı ziyaretine gitmişler. Vehbi çok memnun olmuş, ağlamış, Süruri'ye „Bana acıklı bir vefat tarihi söyle“ diye rica edince, beriki muzip:

İmreülkays ile haşrolsun İlâhî Vehbi

demiş, Vehbi'yi o an içinde bile zımnen kâfirlikle itham etmişse de Şair: „Zıyanı yok, İmreülkays da az adam değildi.“ cevabını vermiştir. Bunları anlatan Süleyman Faik Efendi: „Mısra-ı merkurum 1219 çıkıp Vehbi yedi sene kadar daha muammer olmuştur“ diyor. Vehbi 1224 'te vefat ettiğine göre, bu vak'adan yedi değil, beş yıl sonra ölmüştür.

Sünbülzadenin muasırları, onun şen, şakrak bir adam olduğunu anlatıyorlar. Bunlardan Şanizade, Süruri ile aralarında geçen manzum ve mensur lâtifeleri misal olarak hatırlattıktan sonra: „Nasreddin Hoca destanları gibi elsine-i yarana dairdir“ diyor. Süleyma Faik Efendi mecmuasında da şöyle bir fıkra okunmaktadır: „Sünbülzade İran'a gidip Şahın meclisine girdiği zaman İran şuarası kendisini farisi şiir okumakta tecrübe etmek istiyorlar. Şahları vasfında tertip ettikleri *Can-ı men* kafiyeli bir kasideyi Vehbi'ye okutuyorlar. Vehbi bittabi gayet doğru okuyor. Fakat acem şairleri gülüyorlar, O „Hatâ mı ettik?“ diye sorunca: „Hayır, yalnız biz Şah şuarası diğer belde şuarasından mümtaz görünmek için elif harfini vava kalbederek, meselâ, *Can ı men i Can-ı men* okuruz“ cevabını veriyorlar. Sonra bahis değişiyor, Acem şairlerinin :

— Siz Osmanlı padişahına karşı nasıl elkap ve evsaf kullanırsınız? yolundaki bir sualiné icap eden cevabı verdikten sonra :

— Ya siz Şahınıza nasıl hitap edersiniz ? diyor. Onlar :

— Önce secde ederiz, sonra kalkar „Kân ı kerem Şahımız“ deriz, deyince Vehbi kendini tutamıyor :

— Madam ki siz şah şuarasısınız, bu mahalde de elifi vava tebdil etmelisiniz ! yolunda taşı gediğine koyuyor. Süleyman Faik Efendi bu fıkrayı Vehbi'den bizzat işitmiştir : „Vukuu beyneşsara şahih olsa bile meclis-i şahi de vukuunu teslim edemem, caiz ki ola, her ne ise bir tuhaf makaledir“ demektedir.

Ziya Paşa Vehbinin - Tuhfesi, Nuhbesi, ve bilhassa Lâtfiyesi müstesna - çünkü onları beğenir - şiirlerini çok soğuk bulur. Sonra onu Enderuni Vâsıf'la mukayese ederek der ki :

*Vâsıf dahi bir lâtif şair
Malûmatı veliyk kasir
Yârâ yı tabiat ile söyler ⁴¹
Gayette selâset ile söyler
Vehbi gibi olsa ilmi kâmil
Nabi'ye olur idi mümasil
Vehbi'ye verilse tab'-ı Vâsıf
Bir şair olurdu tam u ârif*

On sekizinci asrın sonlarında, ve bilhassa on dokuzuncu asrın başlarında divan şiirini biraz lâübaliliğe kaymış buluruz. Hiç şüphe yok, bu itiyattan Vehbi de kurtulamamıştır :

*Buy - ı abîr - i sünbülü eylerse de dirig
Tatyib için fütadelere çok piyaz eder*

yolunda hayli acayıplıklarına tesadüf ederiz. Sünbülzade'ye inhisar etmeyen bu *trivial* sözler Vâsıf'da az değildir :

*Bil maskat-ı re'sim dedi ol şüh-ı güzeste
Ânide bakıp ruyuna Kartal deyioerdim*

* *

*Zenkın çıkarın sîmberin esmere bakmaz
Zenkûr, şeker hazır iken pekmeze gelmez*

⁴¹ Yârâ : (Fâ) Kuvvet.

gibi niçe soğukluklar divanında bol bol göze çarpar. Tâ Nebî'yle başlayan, Nedim'le başka bir zarif eda bulan külfetsizlik ve sadelik, hiç şüphe yok Vâsıf'ta, - bayağılıkları bir tarafa atılmak şartıyla - çok yer almıştır. Ancak Vehbi bu umumî cereyandan uzak kalmakla beraber, kültürlü bir divan şairi olmak haysiyetiyle Keçeci zade İzzet Molla'nın dediği gibi asrının „Reis-üş Şuara“sı payesini kazanmıştır. Ziya Paşa'nın iddiası hilâfına olarak Sünbülzade'de hem güzel, hem üstadane gazeller, az değildir. Az değildir ve bu güzel gazeller, Divan Edebiyatı estetik'ine, tamamen uygun yazılmış oldukları için bu edebiyatın adabu erkânını bilenler nazarında çok muvaffak parçalardan sayılmağa lâyıktır. İşte bir iki misal:

*Nev-huramım salınıp seyr-i çeşmeden mi gelür
Şerm-bahşi-i gül ü serv ü semenden mi gelür
Çin - i zülfünde bulunmaz mı bu âhü-nigehin
Nâfe-i müşg hemen Çin ü Hutun'den mi gelür
Gösterüp Hızır'a desem gabgab-ı hunefşanın
Âb - ı hayvan dahi bu câh-ı zekandan mi gelür
Nedir ol reng-i akıktı bu Süheylî 'kadehin
Saksıya cevher-i mey yohsa Yemen'den mi gelür
Lâle - i hasret açar gülşen-i hâtırda, aceb
Vehbiyâ peyk-i sabâ semt-i vatandan mi gelür*

*Var ey zülf-i siyeh hane-bedüş u nâ-besaman ol
Perişan eyledin zalim beni sen de perişan ol
Geçersen ey hayal - i yâr şehrah-ı mahabbetten
Gönül derler bizim bir tekyemiz var anda mihman ol
Ser-i bâliniñe bir kerre gel bu hasta-i hicrin
Bakup ey bîvefa ettiklerin çevre peşiman ol
Niçin ey muğbece kâşane-i Vehbi'ye gelmezsin
A kâfir gel bu şeb bâri hem - ağuş - ı müselman ol*

*Fikr-i çeşmin halka-i pâ-y-i kararımdır benim
Her kademde yohsa sad ahû şikârımdır benim
Subha dek ey meh bu şeb teşrifin ettim ârzu
Dide-i encüm şühud-ı intizarımdır benim
Teşne-i âb - ı hayat olmaz şehid-i zahm-ı aşk
Âb-ı tîg-i hunfeşanın cûybarımdır benim
Hane - berduş olduğum zülf-i siyahın gibi âh
Şive-i baht-ı perişan-rûzgârımdır benim ..*

"Suhan Kasidesi,, diye şöhret bulan uzun manzumesinde şaire, şaire, devrinin edebiyat müntesiplerine dair mülahazalara tesadüf edilir. Vehbî'ye göre asıl şair şöyle tarif edilir:

*Husrev -i mülk-i suhan âna denür kim kalemi
Çeke menşur ı hayalâtına tuğra-yı suhan
Eyleye şa'saa-i fikreti manend-i Kelim
Ceyb-i ma'nada nümûde yed-i bayza-yı suhan
Dem-i İsâ gibi enfas-i hayat-efzası
Ede bir nutk-ı revan-bahşile ihya-yı suhan*

Has şiir de şudur:

*Kimse bakmaz yüzüne tâb-ı hayal-i rengin
Olmasa gaze-i ruhsar-ı dilâra-yı suhan
Hum-ı endişede sahbâ gibi sâf olmâyıcak
Nazm-ı rengin olamaz ziver-i mina-yı suhan
Ceyş-i fikriyle alup memleket-i manayı
Gösterir şevket ü daratını Dârâ-yı suhan .:*

Şiir lisânı için şunları şart koşuyor:

*İlm ü şiir ikisi manada müradifler iken
Bir midir şair-ı nadan ile Dâna-yı suhan
Evvelâ ilm-i meanide meharet lâzım
Bilmeğe nükte i serbeste-i mana-yı suhan
İstiarat ü kinayat ü hakiketle mecaz
Daima olmadadır cari -i mecra-yı suhan
Fârisi vü Arabîden iki şehbal ister
Tâ ki pervaz-ı bülemd eyleye anka-yı suhan*

Devrindeki liyakatsiz şairleri şöyle teşhir etmektedir:

*Bir alay şair-i nâ muntazım-ı bed- mahles
Nazm-ı rüsvayî ile eyledi rüsva-yı suhan
Vezni eş'arı terazulara vaz'etmişler
Tartılır şimdi dükânlarda mukaffa-yı suhan
İktifa eylediler meslek-i Aşık Ömer'e
Aşk u şevkile niçe kafiye cûya yi suhan
Mey ü meyhaneye ile muhbeçeyi yâd ederek
Oldular bekri gibi meykede- pira-yı suhan...*

şairi dilencilik menzilerine sokanlardan da şöyle şikâyet eder :

*Kalmadı şair ile farkı hemen cerrarın
Müntic-i cerr ü sâil oldu kazayâ -yi suhan
Daldılar bâb-ı kibara gazelim var diyerek
Oldu sâil kapısı dergeh-i vâlâ-yi suhan
Kim vefat etse kazup seng-i mezara tarih
Çönk ü tûmarın eder mahşer-i mevât-yi suhan...*

Eski şairlerin eserlerini çalıp çırpanları teşhir makamında der ki:

*Kudemanın bulup asarını gencine misal
Ettiler cümle harami gibi yağma-yi suhan
Sirkat-i şîr edene kat'-ı zeban lâzımdır
Böyledir şer' i belâgatte fetava-yi suhan ¹²*

¹² Vehbi'nin divanında arapça ve farsça manzumeler de vardır. Kaside, mesnevi, tahmis, gazel gibi nazım şekillerini ihtiva eden farsça kısmı 42 sayfa tutar. Bunların arasında uzun bir mesnevi görülür; bu maalesef Vehbi tarafından benimsenmiş bir «sirkat» eseridir. Manzumenin asıl sahibi Mirza Nasir dir ki 1192 de ölmüştür. Ziya Paşa işin farkına vararak Harabat Mukaddimesinde Vehbi'ye şöyle tariz eder :

*Bir de ne aceb ki halkı ol pîr
Sirkatten edüp hemare tahzir
Eyler iken itina özüne
Uğrar kendi büyük sözüne
Divanında o müfti i fen
Düzd-i suhanın dilin keserken
Manzumesi Mirzâ Nasir'in
Divanında durur o pîrin
Ketminde aceb tekellüf etmiş
Tahrif etmiş tasarruf etmiş
Sanmış anı kimse duymamıştır
Hayfâ ki gulâfı uymamıştır...*

Bir sureti de Harabat'ın üçüncü cildinin 373-379 uncu sayfalarında basılı olan Mirzâ Nasir'in manzumesiyle Sünbülzade divanı'ndaki mesnevi karşılaştırılınca görülür ki, birbirinin aynıdır. Vehbi bir kaç kelime ve terkip değiştirmekle işin içinden çıkmıştır.

Onsekizinci asrın sonları, Devletin dıştan ve içten binbir gailyle sarıldığı pek perişan bir devre idi. Zaten Nevşehirli İbrahim Paşa'dan sonra-biraz Koca Ragıp Paşa istisna edilecek olursa-Şiire, edebiyata, ilme değer veren vezirlere de tesadüf edilmez olmuştur. Hükümdarlar ise çok zavallı, çok cahil ve lâkayt adamlardı. Sultan Selim, Musikîye tamamen müntasip olmakla beraber şiire de bigâne değildi. Bu sebeple, devrinde erbabınca çok değer verilen şaire, büyük iltifat ve ihsanlarda bulundu. Vehbi Eski Zagra Kadılığından azledilerek İstanbul'a gelince Hükümdar iltifatını çoğalttı. O da müteşekkiraneye bir karşılık olmak üzere divanını genç hükümdar namına tertip etti. 1205:1790.

Vehbinin Divandan başka eserleri şunlardır: Lûtfiye, Şevk-engiz, Tuhe, Nuhbe. Bunların hepsi basılmıştır.

Lûtfiye — Nabi'nin Hayriye'sine nazîre olarak kaleme aldığı manzum bir nasihatnamedir. Divanın sonunda münderiçtir. Oğlu Lûtfullah için yazdığı bu uzun manzume tabiatıyla Didaktik bir eserdir. Tıpkı Hayriye gibi edebî olmaktan ziyade tarihî değeri vardır.¹³ Naima istisna edilecek olursa eski tarihlerimizde meşgul oldukları devrin hususiyetlerini bulmak mümkün değildir. İşte bazı edebî eserler ve bunlar arasında Nabi'nin Hayriye'siyle Vehbi'nin Lûtfiyesi bu hususiyetleri görmek, devirlerinin ahlâk ve mişvarını anlamak için baş vurulacak vesikalardandır. Vehbi'nin ciddi olmaktan ziyade lâtifeye hamledilmesi lâzım gelen:

*İtibar eyleme pek hendeseye
Düşme ol daire-i vesveseye*

demesine aldanarak onun geri kafalı bir adam olduğunu sanmak hatâdır. O, devrinde pek ravaçta olan bakıcılık, büyücülük gibi asil ve esası olmayan yalancı ilimleri red ve tekzip etmiş, oğlunu bunlara inanmaktan meneylemiştir. Bundan başka ıstılah paralamının; hasîliğin, mükeyfiyatın, kuşbazlığın aleyhinde bulunan şair bu eserinde bilhassa devrinin yer yer portrelerini çizmiştir. Bir iki misal verelim; yüksek mevkiide olanların ruhan nasıl daimî bir üzüntü içinde olduğunu, manevî başdönmelerin bu adamları ahlâk itibariyle ne kadar tereddide uğrattığını bakınız ne canlı tasvir etmektedir:

*Ehl-i câhın hele hin rahatı yok
Düşünüp azlini emniyeti yok*

¹³ Hayriye ile Lûtfiye'yi mukayese eden bir mahalemiz İstanbul mecmuasının 31 inci sayısındadır.

Belki etbai eder zevk u safa
 Kendinin çektiğidir cevr ü cefa
 Lûtfîle âlemi memnun edemez
 Herkesin hâhişi üzre gidemez
 Bahusus oldu zamane gaddar
 Söylenir hakkına yüz bin güftar
 İşitirse olur elbet gamnâk
 Gayret etmez mi derunun sad çâk
 Böyle mihnetle geçer eyyamı
 Düşünür kim ne olur encamı
 Sekr-i mansıpla yaturken sermest
 Câm-ı ikbalî olur gâhi şikest
 Bahusus ekseridir dîn himmet
 Bûyüdükçe olur ehl-i azamet
 Bildiği yâr-ı sadîkın unuttur
 Eski ahbab-ı şefîkîn unuttur
 Ar eder anlar ile ülfetten
 İçtinap eyleyerek sohbetten
 Yanına girse de bakmaz yüzüne
 İltîfat eylemez aslâ sözüne
 Gidicek sonra elinden fırsat
 Eder izhar-ı nedamet kat kat ..

Esnaf hakkında da tipik tasvirleri vardır:

Bazı esnaf eder amma rahat
 Hiç çekilmez hele züll-i hırfet
 Yoktur anlarda muazzez bir fert
 Çün yiğitbaşları baş namert
 Niçesi nakd-i hiyel sarrafı
 Niçesi olmuş ağız haffafı
 Hâcegilerde acayip dulâp
 Açtılar halkı dolandırmağa bap
 Sınıf-ı esnafta yoktur insaf
 Yâni nâdir bulunur sinesi sâf
 Ederek hıyleye sarf-ı mechud
 Anların akli olur akl-ı yehud
 Bezleder mel'anete makduru
 Ustadan öyle alur desturu
 Müşteri anlasa yoldan çevirir

Buyurun, der, eline kahve verir
 Hacı Ağa deyi ikram eyler
 Kendi zu'munca anı râm eyler
 Sonra der kim iyi tutkun buldum
 Avlayıp toy gibi bir kaz yoldum
 Niçesi şekl-i taassupta gezer
 Sürmeli gözlerini hoşça süzer
 Açmaz ol besmelesiz dükkânı
 Aldatır bulsa veli Şeytanı
 Görünür gerçi belinde misvâk
 Deheni kizbile amma nâpak. .

Nabinin, oğluna "hâcegânlık", mesleğini tavsiyesine karşı, Vehbi „İlmiye" tarıkına girmesini ister.

Hâcegânlık demiş evvel Nabi
 Şimdi seddeylediler ol babı
 Kesreti mâni olup izzetine
 Sebeb oldu çoğunun zilletine
 Ekseri dairesin besliyemez
 Defteri olsa da çalıp yiyemez
 Bâzısı mail olup unvana
 Çalcak ıydde mehterhane
 Fahreder hayli muanven görünür
 Seyreden halka mutandan görünür
 Pek büyük gulgule eyler izhar
 İşiden oldu sanur Defterdar
 O ise masraf ı ıydile melûl
 Dürdan hoşça gelür savt-ı tubûl
 Mâl-i sarrafiledir unvanı
 Veresi üstü ile erkânı
 Gelicek vakt-i eda-yi deyni
 Hastayım der kapayup mabeyni
 Yakasına dikilürse Karabet
 Diyemez çık yıkılıp git bire it...

İlmiye tarikine mensup olanların, öteki meslek sahiplerine nisbetle daha emin olduklarını anlatarak şöyle der :

*Nakş-ı imzolarıdır gerçi «fakir»
Yine amma olunurlar tevkir
İlme tazim ile Âl-i Osman
Anların canına çün verdi aman...*

Şevk - engiz—Biri zen - dost, öteki mahbup-perest iki adamın ahlâk ve mişvarını tasvir eden bu uzun mesneyi basit ve kabaca bir hikâyedir. Vehbi bu manzumeyi Manisa'da yazmıştır. Basit ve kabaca olmakla beraber tipik tarafları vardır. Kıyafet, çarşı-pazar, yürüyüş tarifleri.. O devre ait hanımîğnesi kayık, fermeneli kesim, sıkma ferace, kız yaşmağı, dardağan sarık, cıvan kaşı sarık, altınoluk şalvar, balgami saplı bıçak gibi tabirler ayrı ayrı noktalardan toplanmağa, incelenmeğe değer şeylerdir. Vehbi eserinin sonunda :

*Yine amma okudukça zürefa
Gülerek eyleyerek kesb-i safa
Belki derler ne güzel nazm-ı lâtif
Yazmış ol pîr - i cevan-tab'-ı zarif*

diyor ki bu hüküm bile devrinin zevk ve temayülünü anlatması noktasından dikkate değer.

Tuhfe-i Vehbi — Bir zamanlır mekteplerde de tedris edilmesi sebebiyle şairin ölümünden kayıllı yıllar sonra şöhretinin devamına bais olan bu eser farscadan türkçeye manzum bir lûgat' mesabesindedir. Vehbi mukaddime mahiyetinde maksadını şöyle anlatır ;

*Çünkü bu abd i zâif-i ahkar
Etti İran'a sefaretle sefer
Evleyüp devr-i Revan ü Sıfahan
Çok makamâtını kıldım seyran
Tâ Nihavend ü Irak'a gittim
Her usulile temaşa ettim
Azmedip ta bediyar-ı Şiraz
Hâce Hafız ile oldum hemraz
Şuarası ile sohbet ederek
Şiir ü inşa revişinden giderek
Keşf ü halletmişidim niçe lûgat
Var imiş bizde meğer çok galâtat
Farişi anlara mahsus zeban*

Istılâhatı dahi bîpayan

*Abes olmaya deyü bu seferim
Kalmak ümmidi ile bir eserim
Yadigârım ola her mahduma
Yazayım bir lûgat-i manzume
Okuya hem veled-i agâhım
Ömrümün hâsılı Lûtfullah'ım ..*

Şair bundan sonra zamanının ilim ve edebiyata karşı kayıtsızlığını anlamağa başlıyor. Nihayet Halil Hamid Paşa sadırazam olunca kalemi eline alıyor. Paşanın iki oğlu - Arif ve Nuri Beyler - faydalansınlar diye eserini meydana koyuyor.

Vehbi eseri hakkında şunları söyler:

*Silk-i mânâda ne hoş dürr-i nazîm
Etmemiş mislini kimse tanzim
Hem yazıldı niçe tecnis-i selis
Niçe iyham ile telmih-i nefis
Yani vardır niçe rânâ mânâ
Bakma Ferheng'e bulunmaz zira
Etmemiş gerçi lûgatler tasrih
Eyledim cümle Acem'den tashih*

Bu iddialarında Vehbi haklıdır. Bugün bir Divan edebiyatı Kamusu mendana konmak istenirse baş vurulacak kaynaklardan biri muhakkak Vehbi'nin Tuhfe'sidir.

Nuhbe-i Vehbi — Tuhfe, Şair'in daha hayatında büyük bir revaç bulmuştu. Bundan cesaret alan Vehbi aynı şekilde bir de Arapça - Türkçe manzum lûgat yazmak istedi. Meydana koyduğu eserin mukaddimesinde, evvelce yazıldığı Tuhfe'den bahsederek şunları söylüyor:

*Anı şerheyledi hem bir nuhrir¹⁴
Ederek râz-ı nikâtı tahrir
Verdi şöhret okadar âfâka
Nanı çıktı Felek-i nühtâka
Her diyaru dağılıp nüshaları
Ettiler tuhfe o vâlâ güheri*

¹⁴ Hayati Efendi.

*Kılmayıp gayri lûgata râğbet
Ezber etmektedir ehl-i gayret*

Nuhbe'yi seksen yaşında yazmıştır. Manzume sona erince Üçüncü Şelîm'e takdim etti. Bunu meydana getirirken yüz yirmi kitaba baş vurduğunu söyleyen şair eseri hakkında şöyle der :

*Yazmadım pek lûgat-i meşhuru
Olmaya tâ zürefa menfuru
Zikrini ettiğim ekser ihmal
Çölde irad olunan bazı mekal
Zeyline derc olunup hem emsal
İstîlûhat-ı garip-istimal
Tuhfe'den oldu dübâlâ, vâlâ
Etmemiş mislini kimee imlâ
Hall-i emsal beli müşküldür
Bilür anı o ki dâna-dildir.*

Uzun zamanlar tedris âleminde büyük roller oynayan iki eseri bu cepheden incelemek, ayrıca hususiyetlerini izah etmek başka bir makaleye muhtaçtır.

Şanizade'nin verdiği habere göre ölümünden iki yıl önce nikris'e düşer olarak yatağa düştü. Nihayet yukarda kaydettiğimiz gibi 1224 de vefat etti. Edirne kapısı dışında Tekke hizasında gömülüdür. Sururi arkadaşı hakkında birkaç vefat tarihi söylemiştir. Bunlardan biri şudur :

Gülşen-i Cenneti me'vâ kıla Sünbülzade

O zaman yirmi dört yaşında olan Keçecizade İzzet Molla da şu kıt'ayı yazmıştır.

*İntikal etti Reis-üş Şuara Vehbi-i pîr
Haşrede Hazret-i Hassan ile Hak ükbâpa
Rihlet ettikte rebî içre yazıldı tarih
Gülşen-i Cennet ola mesken-i Sünbülzade*